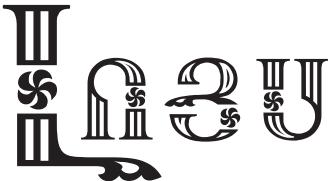

ԼՈՅՍ ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՒՏԱԿԱՆ ԵՒ Ս. ԳՐԱՑԻՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՌԱՄՍՄԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՍՏԱՑԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Յունուար - Փետրուար - Մարտ

Ժ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 1, 2018 (78)

LUYS REVUE TRIMESTRIELLE

Prélature Arménienne du Canada

Rédacteur : Papken Topjian

3401 Olivar-Asselin, Montréal, Qc. Canada H4J 1L5

Tél.: (514) 856-1200

Fax : (514) 856-1805

Courriel : prelacy@armenianprelacy.ca

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան շնորհաւորանք Բարգեն Արք. Զարեան

Մարդուն վերանորոգութիւնը Զարեն Արք. Ազնաւորեան

Արեգակի մերքոյ ճոր բան չկայ Ցակոր Արք. Գլնմեան

Բանաստեղծութիւն Երան Գույումճեան

Ազաթանգեղոսի մէջ որմնադրական այլաբանական Փրոֆ. Յարութիւն Գալաեան
արտապատութիւններ

Որոգին Աղեքսանդրացի Թամար Տասնապետեան

«Հոգին հայկական» Ժագ Ա. Ցակորեան

Կոմիտաս վարդապետ՝ հայ ժողովուրդի տաղանդաւոր երաժիշտը
Դոկտ. Զաւէն Ա. Քինչ. Արգումանեան

An analytical presentation of the "Andzink Nvirialk" sharagan

Krikor Pidedjian

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ ՎԱԶԵԼ...

«Մեր աչքերը յառենք Յիսուսի, մեր հաւատքի հիմ-նաղիրին ու կատարելագործողին, որ գիտնալով թէ ինչ ուրախութիւն կը սպասէ իրեն՝ արհամարհեց ամօթքը, յանձն առաւ խաչի վրայ մեռնիլ եւ Աստու-ծոյ աթոռին աջ կողմը նստաւ» (Երք 12:2):

Իւրաքանչիւր նոր Տարուայ սկիզբը հարկ է, որ մտածեմ, խոր-իմ ու աղօթեմ, խօսելու նիւթի մը մասին, որ առաջնորդէ մեզ՝ որ-պէս հաւատացեալներ, գալիք նոր տարուայ կեանքը ըստ այնմ ապրե-լու: Եկէ՛ք այս տարի կենդրոնանանք Յիսուսի կեանքին վրայ եւ մեր իիմնական բանալին դարձնենք վերեւը յիշուած աստուածաշնչական համարը Պօղոս առաքեալի՛ ուղուած երբայցի ժողովուրդին, որպէս պատգամ: Նոյն հատուածին առաջին տողը մեզի կ'ըսէ. «Մեր աչքերը յառենք Յիսուսի»:

Քրիստոսի հետեւողի կեանքը կը նմանի հոգեւոր մրցավագֆի: Մրցավագֆի ժամանակ պէտք է ամէն խոչընդոտ, որ կը խանգարէ մե-զի, մէկ կողմ՝ դնենք, աւելի արագ վազելու համար: Այդ խոչընդո-տը իիմնականօրէն մեղքն է: Իւրաքանչիւր մեղք մէկ կողմ պէտք է շպրտենք, որքան ալ ան փոքր ըլլայ: Որովհետեւ փոքր մեղքերը կա-մաց-կամաց կը մեծնան եւ մեզ փորձութեան մէջ կ'ընկդմեցնեն: Հո-գեւոր մրցավագֆի ժամանակ, իւրաքանչիւր վազող, երբ իր աւարտին կը հասնի, նոյն մրցանակին կը տիրանայ՝ յաւիտենական կեանքին: Հետեւարար երբ Յիսուս Քրիստոսի համար վազենք՝ արագ վազենք եւ մեր հայեացքը իրեն դարձնենք, այսինքն՝ մեր աչքերը Յիսուս Քրիս-տոսի ուղղենք: Երբէք շշեղենք մեր հայեացքը, այլապէս չենք կրնար հասնիլ մրցավագֆի աւարտին:

Յիսուս Քրիստոսն է մեր հաւատքի հեղինակը՝ առաջնորդը: Ան իիմքը դրաւ մեր հաւատքին՝ իր Ծնունդով....: Որովհետեւ Աստուած խոստացած էր իր ժողովուրդին Փրկիչ մը դրկիլ եւ նսայի մարգարէ-ին միջոցաւ կ'ըսէ եւ իր ըսածը կը կատարէ. «Աչա կոյսը պիտի յլա-նայ եւ որդի մը պիտի ծնի, եւ զայն պիտի կոչեն էմմանուէլ» (Մտք. 1:23), որ կը նշանակէ՝ Աստուած մեզի հետ:

Մէկ խօսեով՝ ամէն աւարտ ունի նոր սկիզբ... ՆՈՐ ԾՆՈՒՆԴ:

Ան իիմքը դրաւ մեր հաւատքին նաեւ իր Մահով՝ խաչելութեամբ եւ Յարութեամբ: Յիսուս գիտնալով, որ ինչ ուրախութիւն կը սպա-

սէ Իրեն, յանձն առաւ խաչի մահը, ամօքը արհամարհելով։ Որովհետև խաչը մահուան անարգ գործիք էր. յանցագործներն էին, որ կը խաչուէ-ին եւ կը դատապարտուէին խաչելութեան։ Խաչը խորհրդանիշն էր ցա-փ, ամօքի եւ մերժումի։ Ամենախիստ դատապարտեալ չարագործներուն վերապահուած էր խաչելութիւնը։ Հետեւաբար ո՞ւր էր ուրախութիւնը նման ձեւի մահուան։ Պատախանը յատակ է բնականօրէն. ո՞չ մէկ ու-րախութիւն նման մահուան մէջ՝ խաչելութեան։ Սակայն Քրիստոս գնաց մահուան գիրկը, յանձն առաւ խաչի մահը, ամօքը, որպէսզի գերագոյն հաւատքի օրինակը տայ մեզի, որ ամեն բանէ վեր է։

Հետեւաբար, հաստատակամ մնանք մեր հաւատքին մէջ, որպէս-զի Քրիստոսին միանանք, Քրիստոսի հետ բարձրանանք. «Որովհետեւ այլեւս Քրիստոսի մաս կը կազմենք, եթէ միհնչեւ վերջ անխախտ պա-հենք սկզբէն մեր ձեռք բերած վստահութիւնը» (Եբթ 3.14):

Մի խօսքով՝ ուրախակից կը դառնանք Քրիստոսի, Անոր հետ քա-գաւորելու երկնիքի մէջ։ Այն, Ան ո՞չ միայն մեր հաւատքի հիմնադիրն է, առաջնորդն է, այլ՝ կատարելագործողը, կատարելութեան հասցնողը։

Ան նստաւ Աստուծոյ աջ կողմը, տիեզերքի ամենապատուական տե-ղը։ Ասկէ աւելի բարձր տեղ եւ դիրք չկայ։ Հետեւաբար, Քրիստոսի միա-նանք, Քրիստոսի հետ բարեկամանանք։ Մէկը, որ Իր բարձունքէն պատ-րաստ է օգնելու եւ Իր շնորհները բաժնելու մեզի, երբ կարիքը ունին։

Ինչ որ ուզենն կրնանք գտնել Քրիստոսի մէջ։ Ան ունի ամբող-չական յոյսը, սէրը, շնորհը, ուժը, զօրութիւնը, իմաստութիւնը, համ-բերութիւնը, առաջնորդութիւնը, ուրախութիւնը, տոկունութիւնը, ներողամտութիւնը, որոշումը, համարձակութիւնը եւ հեզութիւնը, այն ինչին, որ մենք կարիքը ունին։ Ամէն առաքինութիւն իր մէջ կը գտնեն։ Ամէն լաւ բան որուն կարիքը ունին։ Յիսուսը ունի իր մէջ։

Ան է մեր Փրկիչը, առաջնորդը մեր փրկութեան։

«Եկէք մեր աչքերը յառենք Յիսուսին»,

Որովհետեւ Անոր մէջ ուժ կայ, հետեւաբար զօրանանք Իրմով։

Անոր մէջ ճշմարտութիւն կայ, հետեւաբար սորվինք իրմէ և նա-յինք Իրեն։

Անոր մէջ շնորհ կայ, հետեւաբար ստանանք Իրմէ։

Անոր մէջ անսահման հարստութիւն կայ, հետեւաբար թօթափենք աղբատութիւնը։

Անոր մէջ զօրութիւն կայ, հետեւաբար տկար ըլլանք Իր նկատ-մամբ։

2018 տարին է որ կը բացուի մեր առջեւ. նոր հորիզոններ, նոր յոյսեր, նոր մարտահրաւերներ...

Մտածենք, որ ամէն օր նոր պատերազմի մը մէշ կը ներգաշուինք, ամէն օր նոր մրցավազքի մէշ կ'ըլլանք: Սակայն, եթէ մեր հայեցքը սևեռենք Յիսուս Քրիստոսի, չենք յուսահատուիր, չենք յոգնիր մեր վազքին մէշ, որովհետեւ այդ վազքը մեզ կը հասցնէ դէպի Խաչ՝ վերջնազիծին, որմէ յետոյ պիտի նատինք Յիսուս Քրիստոսի կողքին՝ երկնի մէշ, Դրախտի մէշ, և մեր գործը իր աւարտին կը հասնի եւ կը շահինք վերջնական յաղթանակը:

«Եկէք մեր աչքերը յառենք Յիսուսին», 2017 թուականի մայրամուտին եւ 2018 թուականի արշալոյսին: Եւ վստահ ըլլանք որ, Ան է մեր հաւատքի Առաջնորդը, Իրմով միայն կրնանք ժառանգել յաւիտենական կեանքը եւ Իրմով միայն կրնանք բարձրանալ եւ ԿԱՏՈՒՐԵԼԱԳՈՐԾՈՒԻԼ...»:

Թող Ամանորը հայ ժողովրդին համար նոր նամբայ մը բանայ, առաւել յոյսով, հաւատքով քալելու եւ նորանոր նուանումներով արդիւնաշատ տարի մը բոլորելու:

Շնորհաւոր Նոր Տարի:

Առաջնորդ
ԲԱԲԳԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Գանատայի Հայոց Թեմի

1 Յունուար 2018

ՄԱՐԴՈՒՆ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆԸ

«Եթէ ո՛ք ի Քրիստոս, նոր արարած իցէ,
զի հինն անց, եւ արդ նոր եղեւ ամենայն»:
(Բ.Կը 5. 17)

Նոր տարուան մը սեմին ենք, դարձեալ, եւ այս իրողութիւնը
պատճառ է որ գոհութեամբ բանանք մեր շրթները՝ փառք վերառաքե-
լու համար կեանքի եւ բոլոր բարիքներու պարգեւիչ մեր Աստուծոյն,
եւ մեր մտքերը բանալով՝ անգամ մը եւս խորհինք ուրախաբար այս
հանգրուանին մասին, զայն հաւատքի մեր աչքերով գիտելով:

Արդարեւ, նոր Տարիի գաղափարը մարդկային մտքի ծնունդն է,
կապուած բնութեան որոշ երեւոյթներուն: Այդ է պատճառը որ հրինին
մէջ աշխարհի զանազան ժողովուրդներ տարբեր-տարբեր թուական-
ներու կը տօնէին զայն: Հայկական նաւասարդը, օրինակ, կը տօնուէր
Օգոստոս ամսուն, եւ հաւանաբար բերքահաւատքի ու պտղահաւատքի
նուրիսագործման թուական մըն էր, ինչպէս կարգ մը ժողովուրդներ
զայն կապած են գարնանամուտին՝ բնութեան վերակենդացման
հետ, եւ ուրիշներ՝ ուշ աշնան հետ, երբ դաշտային աշխատանքները
վերջ կը գտնէին:

Անկախ, սակայն, բնութեան եւ աշխատանքային հանգրուան-
ներու կապուած երեւոյթ ըլլալէ, նոր Տարին նաեւ մարդուն ներքին
հոգեկան բնական պահանջին մէկ արտայայտութիւնը եղած է: Բոլորս
ալ գիտենք, թէ որքան խորունկ նստած է մեր մէջ՝ երիտասարդ եւ
թարմ մնալու ցանկութիւնը, թաւալող տարիներու եւ հետզհետէ մա-
շող մարմնաւոր մեր գոյութեան դիմաց՝ վերանորոգուելու բուռն պա-
հանջըք: Մարդկային հարազատ եւ խորունկ այս տենչն է, հետեւարար,
որ կը յատկանչէ հանգրուանը եւ գգացական ինքնայատուկ ապրումի
կը վերածուի ամէն տարեկլիսի: Սակայն ամէն մարդու մէջ տարբեր ձե-
ռով մըն է որ կ'արտայայտուի անիկա, որովհետեւ իւրաքանչիւր մարդ
տարբեր կը հասկնայ այդ վերանորոգութիւնը:

Մէկ կողմ թողլով անհատական փոքրիկ տարբերութիւններու
երեսը, եկէք մենք պահ մը մտածենք՝ թէ ընդհանրապէս քրիստոնեայ
մարդը ինչ բանի մէջ պէտք է տեսնէ կամ գտնէ իր վերանորոգութիւնը:

Պօղոս Առաքեալ քրիստոնէական հասկացողութեամբ վերանո-
րոգութեան բանալին կու տայ իր հետեւեալ մտածումով. «Եթէ մէկը
Քրիստոսի մէջ է, անիկա նոր ստեղծուած մըն է. հինը անցաւ եւ այժմ

ամէն բան նոր եղաւ» (Բ.Կը 5.17): Ի՞նչ կը նշանակէ Քրիստոսի մէջ ըլ-լալ: Կը նշանակէ՝ Քրիստոսի միանալ ամբողջութեամբ, սրտով, մտքով, կամեցողութեամբ ու գործունէութեամբ:

Այս միացումը կամ Քրիստոսի մէջ ըլլալը կը հասկցուի հետեւ-եալ կերպով.- Յիսուս ինք յայտարարեց, ըսելով. «Ես եմ ճանապարհը, ճշմարտութիւնը եւ կեանքը» (ՅՀ 14.6): Եթէ Քրիստոս ինքզինք կը նոյ-նացնէ ասոնց հետ, կը նշանակէ թէ ո՛վ որ ասոնց մէջ է՝ Քրիստոսի մէջ է:

Մէկ առ մէկ առնենք զանոնք ու մտածենք:

1.- ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ: Կը ցուցնէ քրիստոնեայ մարդուն նպատակա-կէտը, եւ կը խորհրդանշէ Աստուծոյ սահմանուած կեանք մը:

Մարդուն միտքէն առաջ՝ սիրան է որ պէտք է յարի Աստուծոյ: Նախքան բան մը ճանչնալն ու հասկնալը, մարդ պէտք է գրաւուի անով, պէտք է սիրէ զայն: Նոյնն է Աստուծոյ պարագային, նախքան միտքով ճանչնալն ու ըմբռնելը՝ մարդ պէտք է նախ սիրէ զԱստուծած: Միայն Աստուծոյ սիրով բոնուած մարդը կրնայ գալ Քրիստոսի, ինչ-պէս երկնաւոր Վարդապետը ինքն իսկ յայտարարեց. «Ոչ ոք կրնայ ինծի գալ, եթէ զիս զրկող Հայրը չքաշէ զայն» (ՅՀ 6.44): Աստուծած կ'ուզէ որ բոլոր մարդիկ իրեն դառնան ու փրկուին. ուստի բոլոր մար-դիկը կը կանչէ իր փրկութեան, միաժամանակ ցոյց տալով՝ որ իրեն դալու միակ ճամբան, ճանապարհը, Քրիստոս է: Ան է դուռը. «Ով որ այս դռնէն մտնէ՝ պիտի փրկուի» (ՅՀ 10.9), եւ ասիկա պայման է, որովհետեւ «ոչ ոք կը ճանչնայ Հայրը, եթէ ոչ որդին» (Մտ 11.27): Ահա թէ ինչու Քրիստոս կ'աւելցնէ: «Ոեւէ մէկը Հօրը չի կրնար գալ՝ եթէ ոչ ինձմով» (ՅՀ 14.6):

Արդ, բազմաթիւ այդ կանչուածներուն մէջէն անոնք՝ որոնք Աստուծոյ ընտրութեամբ եւ սիրով բռնուած՝ այդ ճամբուն կու գան եւ անոր մէջ կը մտնեն, Քրիստոսի մէջ են արդէն: Այնպիսի մարդուն կեանքը հիմնովին կը վերափոխուի. իր կշիռքի մէկ նժարին մէջ այն-պէս կը գերակշռէ Աստուծոյ սէրը, որ աշխարհի հրապոյրներն ու մտա-հոգութիւնները կը նահանջեն, այլեւս աշխարհի ցանկութիւնները որ-պէս փուշ՝ չեն խափաներ իր գնացքը, թէպէտ կը պատուան իր ոտքերը. այնուհետեւ «Դժուարին բաները կ'ըլլան դիւրին» (Ղկ 3.5): Այնպիսին իր մէջ կ'ունենայ եզեկիէլ մարդարէի բերնով Աստուծոյ խոստացած նոր սիրով (Եղ 36.26-27). սիրտ մը՝ որ անտարբերութեան եւ անզգայու-թեան «քարեղէն» վիճակէն դուրս կու գայ եւ կը դառնայ զգայուն՝

Աստուծոյ Օրէնքին եւ իր ընկերակից մարդոց կարիքներուն հանդէպ:

2.- ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ: Կը նշանակէ երկնային իրականութիւնը, թէ իբրեւ գիտութիւն կամ ծանօթութիւն, եւ թէ իբրեւ առարկայական օրինակ:

Միտքն է որ կը փնտոէ ճշմարտութիւնը: Միւս կողմէ՝ Աստուծած ալ Քրիստոսի միջոցաւ մեր միտքերուն կը խօսի, իր գիտութիւնը հրամցնելով մեզի, Քրիստոսի անձին մէջ: Յիշեցինք որ Աստուծած փրկութեան իր կոչը կ'ուղղէ բոլոր մարդոց: Արդ, Հաւատքը մտքին պատասխանն է Աստուծոյ կոչին, ընդունումն է Աստուծոյ հրամցուցած գիտութեան գերազանցութեան՝ երկրաւոր բոլոր տեսակի գիտութեանց համեմատութեամբ: Եւ որովհետեւ, ըսինք, Քրիստոս ինք անձնաւումն է Աստուծոյ իմաստութեան, այդ գիտութեան հասու եղողը եւ անոր խորքը թափանցողը նոյնինքն Քրիստոսի մէջ եղած կ'ըլլայ:

Այդ գիտութեան մէջ եղողը կը վերանորոգուի իր մտածելակերպով, գառնալով «նոր մարդ մը, որ Աստուծոյ պատկերին համաձայն ստեղծուած է՝ արդարութեամբ եւ ճշմարիտ սրբութեամբ» (Եփ 4.24): Այլ խօսքով, այս հոգեմատաւոր վերստեղծումով մարդը իր մէջ կը վերագտնէ աստուծածատեղ իր պատկերը, այնպէս՝ ինչպէս էր առաջին մարդը իր անկումէն առաջ: Ասոր համար ալ մարդուն այս վերանորոգումը կամ դէպի իր առաջին վիճակը վերադարձ՝ կոչուած է նաեւ Երկրորդ Ստեղծագործութիւն. որովհետեւ, ինչպէս որ նորաստեղծ առաջին մարդուն գերագոյն առանձնաշնորհումը եւ յատկանիշն էր՝ Աստուծոյ հետ անմիջական կապը եւ անոր Օրէնքին հետ իր մտքին կատարեալ ներդաշնակութիւնը, այնպէս ալ արարածներու Արարիչը՝ Քրիստոս՝ մարդկային իր մարմնին մէջ վերստեղծելով վերականգնեց Աստուծոյ հետ այդ անմիջական կապը՝ Աստուծոյ կամքին բացարձակ իր հնազանդութեամբ, մարդկային իր միտքը ենթարկելով ու կատարելապէս հաշտեցնելով Աստուծոյ մտքին հետ: Անով ալ ինք կոչուեցաւ Երկրորդ Ադամ, այլ խօսքով՝ եղաւ աստուծածատեղ մարդու նշմարիտ օրինակը, որուն հետեւողութեամբ վերանորոգուած ոեւէ մարդ կ'ըլլայ՝ ոչ միայն Քրիստոսի օրինակով, այլ նաեւ՝ Քրիստոսի միացած եւ Քրիստոսի մէջ:

3.- ԿԵԱՆՔԸ: Այս կեանքը յաւիտենական կեանքն է, եւ իրագործումը նոյնինքն ներկայ կեանքն է:

Երբ սիրալ յարի Աստուծոյ եւ միտքը ընդունի անոր տուած

գիտութիւնը, Քրիստոսի հետեւող մարդուն կը մնայ իրագործել իր կեանքը, իր կամքը հաշտեցնել ու ենթարկել Աստուծոյ կամքին, եւ ապրիլ Աստուծոյ պատուիրաններու գործադրութեան նուիրուած կեանք մը՝ Աստուծմով լեցուած եւ Աստուծոյ համար շահուած: Ասով մարդը Քրիստոսի մէջ եղած կ'ըլլայ եւ նոր արարած, որուն համար ալ իրաւամբ կարելի է ըսել. «Հինը անցաւ, եւ այժմ ամէն բան նոր է»:

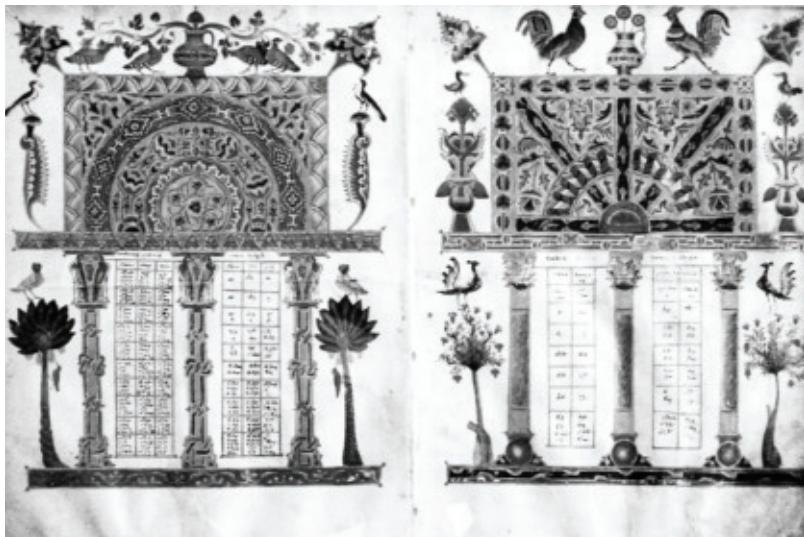
Արդէն ըսած եղանք, թէ այս նորոգութիւնը չի վերաբերիր մարմնին, որ դատապարտուած է անկասելի ընթացքով մը մաշելու եւ փճանալու: Մենք գիտենք, սակայն, որ «թէպէտ մեր արտաքին մարդը (այսինքն՝ մարմինը) կ'ապականի, բայց ներքին մարդը կը նորոգուի օրէ օր» (Բ.Կը 4.16):

Այս իրողութեան գիտակցութեան լոյսին տակ նկատի առած, առաջին հերթին այդ կեանքը կը հասկցուի՝ որպէս Աստուծոյ ներկայութիւնը մարդուն մէջ: Յիշեցէք Յիսուսի հետեւեալ խօսքը. «Եթէ մէկը սիրէ զիս՝ պիտի պահէ իմ խօսքս, եւ Հայրս պիտի սիրէ զայն. ու մէնք պիտի գանք եւ անոր մէջ օթեւանինք» (Յ. 14.23): «Այն օրը պիտի հասկնաք թէ ես Հօրը մէջ եմ, դուք իմ մէջս էք, եւ ես ալ ձեր մէջ» (Անդ, 20): Երկրորդը կը հասկցուի՝ արտաքին երեւոյթներուն հակառակ՝ մարդուն ներքին արթունութիւնը եւ ուժականութիւնը, Աստուծոյ օրէնքին տեղեակ, պատուիրաններուն գիտակ եւ անոնց գործադրութեան մէջ գոհունակ մարդու որպէս պատկեր: Արտաքնապէս ի՞նչ ալ երեւինք, եւ ինչպէս ալ ուրիշներ գատեն մեզ, մենք սակայն գիտենք ինչ որ ենք Քրիստոսով: «Կը թուի թէ մոլորեցուցիչ ենք, մինչ մենք ճշմարիտ ենք. անձանօթ կը թուինք, մինչ քաջածանօթ ենք. մարդիկ մեզ մեռած կը սեպեն, մենք կենդանի ենք. պատմուած կը համարեն, բայց մենք պատիմի դատապարտութենէն զերծ ենք. տրտմած կը նկատեն, բայց մենք միշտ ուրախ ենք. աղքատ կը սեպեն, մենք շատերը կը հարստացնենք. կը թուի թէ ոչ մէկ բան ունինք, մինչ մենք ամէն բան ունինք» (Բ.Կը 6.8-10): Ի վերջոյ, այդ կեանքը կը հասկցուի նաեւ՝ յաւիտենական կեանքի համար մեր երկրորդ ծնունդը, որ մեր վերջնական վերանորոգութիւնն է՝ Աստուծոյ փառքին մէջ, եւ որուն որդեգիրներն ու ժառանգորդներն ենք այժմէն, մեր Տիրոջ Յիսուսի մէջ ըլլալով:

Ահա վերանորոգութեան քրիստոնէական հասկացողութիւնը: Այս Նոր Տարուայ սեմին այդ վերանորոգութեան շունչը թող լեցնէ մեզ բոլորս, որպէսզի Աստուծոյ սիրոյ քուրայէն անցնելով թօթափինք հին մարդը եւ դառնանք նոր արարած մը՝ Աստուծոյ պատկերին համաձայն

ստեղծուած՝ արդարութեամբ եւ ճշմարիտ սրբութեամբ, եւ ապրինք լեցուն կեանք մը, որպէսզի Քրիստոսով եւ Քրիստոսի հետ ընդգրկենք անանց կեանքը, Աստուծոյ յաւիտենական փառքին համար:

**Զարեհ Արք. Ազնաւորեան
(Լոյս եւ հաղորդութիւն)**

ԶԵՅԹՈՒՅԻ աւետարան (Թորոս Ռուալին)

ԱՐԵԳԱԿԻ ՆԵՐՔՈՅ ՆՈՐ ԲԱՆ ԶԿԱՅ

1616 թ., եւ աւելի ուշ՝ նաեւ 1633 թ., Հռովմէական Կաթոլիկ Եկեղու հաւատաքննութեան ատեանը խստագոյն պատիժների սպառնալիքով պահանջում էր իտալացի մեծ գիտնական Գալիլէօ Գալիլէյից (1564-1642) հրաժարուել իր գիտական համոզունքներից, յատկապէս այն ուսմունքից, որ գալիս էր վերահստատելու Կոպեռնիկեան սփստեմը, ըստ որի, երկիրը՝ մեր ապրած մոլորակը, տիեզերքի կենտրոնը չէ եւ այն պտտում է արեգակի շուրջը։ Կարդինալները պնդում էին հակառակ՝ վկայակոչելով սուրբգրային բազմաթիւ հատուածներ, որոնց թւում յատկապէս ժողովողի գրքի Ա. գլխի 4-րդ համարը. «Սերունդ է գնում, սերունդ է գալիս, մինչդեռ երկիրը մնում է յաւերժ հաստատ»։

Այդ գրքի հեղինակը՝ ժողովող կամ Կոնկելթ կոչւողը սակայն, նկատի չունի երկրի կամ աշխարհի յաւիտենական գոյութիւնն ու անշարժութիւնը, այլ, ի տարբերութիւն մարդկային սերունդների հերթափոխման, նրանց շարունակական անհետացման ու շարունակական աճման, երկիրը մնում է յաւերժ՝ իրեւ այդ գնացող-եկող սերունդների թատերաբեմ։ Սրա իրեւ ապացոյց հեղինակը նկատի է առնում արեւի, հողմի, գետերի ու ծովի մշտական ներկայութիւնն ու նրանց յատկացուած գերերի անխափան կրկնողութիւնը.

Արեգակը ծագում է, արեգակը մայր է մտնում
եւ վերադառնում է իր տեղը որտեղից ծագել է:
Հողմը ելնում է դեպի հարաւ եւ դառնում է դեպի հիւսիս,
պտտուելով պտտում՝ փշում է հողմը
եւ վերադառնում նորից իր շրջապտոյտին։
Բոլոր գետերը գնում են դեպի ծով, բայց ծովը չի լցում,
եւ նորից գետերը վերադառնում են այնտեղ,
որտեղով հոսել են։ (Ժող. Ա. 5-7):

Հարկ է իմանալ, սակայն, որ վերոյիշեալ տիեզերաբանական հատուածում, ուր խօսւում է աշխարհի գոյացուցիչ քառեակ տարբերի մասին՝ օդ (Հողմ), հող (Երկիր), ջուր (գետեր եւ ծով), կրակ (արեգակ), գրանք երբեք չեն ներկայանում իրեւ գիցաբանական կերպարներ, ինչպիսին հանդիպում ենք եղիպտական կամ Պաղեստինի հարեւան ազգերի տիեզերաբանութիւններում, այլ գրանք ժողովողում իրենց համար սահ-

մանուած պարտականութիւնից դուրս չեն գալիս: Ինչքան էլ յաւերժ թուան աշխարհի բնական երեւոյթները, այդուհանդերձ «կ'անցնեն դրանք, բայց Տէրը կայ ու կը մնայ յաւիտեան» (Աղմս. ՃԱ 26):

Մարդ անհատը անկրկնելի էութիւն է: Նա մեկնում աշխարհից չյագեցուած տենչանքներով, որովհետեւ «աչքը տեսնելով չի յագենում եւ ականջը լսելով չի լցւում» (Ժող. Ա 8): Դրա համար էլ նա միշտ հետամուտ է փնտուելու նորն ու հետաքրքրականը: Բայց մեռնող մարդու համար աշխարհն ալ նոյնհետայն մեռնում է, իսկ ծնուռողի համար էլ այդ աշխարհում նորութիւն չկայ:

Այն, ինչ եղել է, նոյնն էլ պիտի լինի,
եւ այն ինչ կատարուել է, նոյնն էլ պիտի կատարուի:
Եւ ոչ մի նոր բան չկայ արեգակի ներբոյ.
որովհետեւ ոչ ոք չի կարող ասել՝ «Ահա սա նոր է»,
Քանի որ դա եղել է վաղուց, մեզնից առաջ եղածների մէջ:
Նախկինների յիշատակը չկայ,
չի լինելու նաեւ դրանցից յետոյ
գալիքների յիշատակը՝
ամենավերջում եկողների մէջ: (Գլուխ Ա 9-11):

Վերոյիշեալ «արեգակի ներքոյ» արտայայտութիւնը, որ 29 անգամ⁽¹⁾ կրկնում է միեւնոյն գրքում, յատուկ է ժողովողի գործածած ոճին: Հին Կտակարանի մնացեալ տեքստերում չենք հանդիպում այս արտայայտութեանը: Մինչդեռ այն յայտնի է յունական գրականութեան մէջ, որն իր ազգեցութիւնն է թողել նաեւ Փիւնիկէյում, փիւնիկեան թագաւորներից մէկի տապանաքարի վրայ արձանագրուած են այդ բառերը⁽²⁾:

Մէջբերուած հատուածի ամէնից աւելի ողբերգական մասը նրա վերջին տողերն են, որոնց համաձայն ջնջւում է նոյնիսկ մարդկանց յիշատակը: Ուրեմն, ճիշտ ու տեղին է թւում լինել Կոհելիթի եղբակացութիւնը, թէ ամէն ինչ ունայն է, ունայնութիւն ունայնութեանց: Սա մատնանշում է մարդկային մի խորին դժբախտութիւն, յուսախարութիւնների եւ զուր թափուած ջանքերի մի համադրութիւն: Մարդուն չեն գոհացնում ո՛չ մարդարէների պատգամները, ո՛չ Աստծոյ կնքած ուխտը «ընտրեալ ժողովրդի» հետ եւ ոչ էլ հեթանոս փիլիսոփաների գեղեցկահիւս մտորումները՝ կեանքի ու աշխարհի վերաբերեալ:

Անշուշտ, եթէ մարդ իր անցաւոր կեանքում մի բան անում է եսսակիրութիւնից մղուած, պարզապէս իր անձնական փառքի ու հոչակի համար՝ յաւերժ յիշատակ թողնելու միտումով, ինչքա՞ն յուսախար պիտի լինի, երբ իմանայ Կոհելէթի գատաստանը, թէ դրանք մի օր մոռացութեան են մատնուելու: Արդարեւ աշխարհի վրայով ինչքա՞ն շատ մեծամեծներ, իշխաններ, մեծատուններ, բոնակալներ, ցուցամոլներ ու փառամոլներ են տողանցել. դրանցից համարեայ ոչ ոքի անունը կամ յիշատակը չի մնացել, իսկ եթէ մէկն ու մէկն էլ յիշւում է՝ ընդհանրապէս իբրեւ չարի ու վատութեան նմոյշ է ներկայացւում: Այդպիսիների մասին է ասում մէր Տէրը, թէ՝ «Նրանք մարդկանցից արուած փառքը աւելի սիրեցին, քան Աստծուց տրուած փառքը» (Յովհ. ԺԲ 43):

Վայ այդ փառքի ու պատուի մուրացկաններին, որոնց նմոյշները տեսնում ենք մարդկային կեանքի բոլոր ասպարէզներում գործողների, այդ թւում, զարմանալիօրէն, բազմաթիւ եկեղեցականների մէջ, որոնք ոչինչ չեն սովորել Քրիստոսի խոնարհութիւնից:

Ինքն իբենից արժէք ներկայացնող անձը չի գնայ փառքի ետեւից, այլ փառքը, իբրեւ լուսապսակ, ինքնաբերաբար կ'իջնի նրա վրայ՝ արդարօրէն պսակելու նրա սուրբ գագաթը, մանաւանդ այն ժամանակ, երբ մարդ ինչ որ անում է՝ ի նպաստ մարդկութեան, հայրենիքի եւ ի փառս Աստծոյ է կատարում: Այդպիսին չի հպարտանում իր արածների համար, մոռանում է իր անձնական ես-ը, այսինքն՝ չի ակնկալում, որ իր անունը պատերի ու շէնքերի շքամուտքերի վրայ արձանագրուի, շքեղ տապանաքար ունենայ կամ էլ գովասանական յօդուածների արժանանայ, այլ նա գոհանում է եւ ուրախանում միայն մէկ բանի համար, որ ինքը մի անպիտան ծառայ է եւ արել այն, ինչ որ պարտաւոր էր անելու իբրեւ մարդ (տե՛ս Ղկո. Ժէ 10):

Ժողովողը վերեկի մէջբերուած հատուածում թէեւ չի յիշում Աստծոյ անունը, սակայն գրքի միւս գլուխներից յայտնի է դառնում, որ նա Աստծուն համարում է համայն աշխարհի եւ մարդկանց արարիչը: Այստեղ, հաւանաբար, երբ խօսում է յարատեւ կրկնւող երեւոյթների եւ օրինաչափութիւնների մասին՝ առանց յիշելու Աստծուն, ուղղում է ցոյց տալ նաեւ, թէ առանց նրա ամէն ինչ միապաղաղ կրկնութիւն է, նոր ոչինչ չկայ: Մարդիկ շատ անգամ կարծում են, թէ մի նոր բան են մէջտեղ բերել կամ նոր բանի են հանդիպել, բայց իրականում դա մի պատրանք է միայն, դա նոր է միայն չիմացողի համար: Միայն Աստծուած է, որ կարող է նորութիւն մէջտեղ բերել, եւ այդ առումով

էլ Նա ասում է. «Ահաւասիկ ես նորն եմ անելու» (Ես. ԽԳ 19): Նա է ստեղծելու նոր երկինք ու նոր երկիր (Ես. ԿԵ 17), նոր սիրտ եւ նոր հոգի (ԵղԿ. ԼԶ 26): Այս մասին ժողովողը տեղեակ էր:

Յակոբ Արք. Գլուխեան

ԾԱՆՈԹ.

- 1.- Գրաբարում երբեմն «երկնի ներքոյ» արտայայտութիւնն էլ բարզմանուել է «արեգակի ներքոյ», ինչպէս օրինակ՝ Ժող. Ա. 13, Բ 3:
- 2.- R. Michaud, Qohelet y el helenismo, Navarra, 1988, էջ 164:

«Զրոյց մըն ես ներանձնական»

Աղօթք ես դուն հոգեպարար
Հոգիիս հետ աներեւոյք
Ուր Աստուած կայ միշտ ներկայ
Իր լուռ ձայնով՝ խորախորիուրդ...

Ես այդ ձայնին միշտ խուզարկու
Քեզ կ'որոնեմ, Տէ՛ր բարեգութ,
Գիտեմ որ կաս, բնակիս իմ մէջ
Թագնուած խոր իմ խիղճին մէջ...

Դուն զրոյց մըն ես ներանձնական
Մտերմագոյն ու անընդմէջ
Դուն կ'առնչես ինքս ինձ հետ
Կը ծիածանես հոգիիս հետ...

Քու բառիդ մէջ ես կ'որոնեմ
Սիրտիս տրոփիւնն որ զարկ մըն է
Տիեզերքի մեծ զարկին հետ
Համընդգրկուն Մեծ Սիրոյն հետ:

Երան Գույղումճեան

Ագաթանգեղոսի մէջ որմնադրական այլաբանական արտայայտութիւններ

Ագաթանգեղոս իր նախաբանին մէջ աւելի կը հակի նաւաստի-ական այլաբանական արտայայտութեանց. Կեանքը կը նմանցնէ նաւարկութեան, կամ նաւակին մէջ նաւաստիներ են մարդիկ, որոնք կը ջանան նաւարկել կեանքի նպատակին՝ նաւահանգիստին հասնելու համար. Իրեն համար նաւաստիին ջանքերը՝ «նաւահանգիստ հաս-նելու, ալեաց դէմ մաքառելու, ծովուն դէմ մարտնչելու...» այս բո-լորը չարչարանքներ՝ թէպէտ նաւաստին յանձն կ'առնէ իր ապրուս-տը ապահովելու սիրոյն, բայց նաեւ ուրիշներն ալ փրկելու եւ անոնց ապրուստը ապահովելու համար է: Ագաթանգեղոսի եզրակացութիւնն է «անոնք որ իրենց կեանքը տանջանքի կը մատնեն ուրիշներու կեան-քին սիրոյն՝ անանցաւոր մեծութեամբ կը մեծնան, անոնք որոնք կը տքնին աշխարհի շինութեան փափաքով, անոնք կանգուն, անվթար եւ անշարժ մնալու ի խնդիր, հաստատուած կը մնան իրենց հաւատ-քի նաւուն վրայ եւ կրնան նաւարկել մրրիկներու դէմ... ալեաց դէմ... խոր ծովերու վրայ... հասնելու երկնաւոր նաւապետին խաղաղութեան նաւահանգիստը»:

Ագաթանգեղոս կարծես իմաստասէր նաւաստի մըն է, իր փոր-ձառական կեանքին դէպքերուն կու տայ այլաբանական բացատրու-թիւն մը՝ կեանքը աւելի իմաստալից դարձնելու համար: Ագաթանգե-ղոս կարծես ապատ նաւաստիներու խմբաւորման կեանքի հայեացքին արտացոլումն է որ կը սղագրէ իր նախաբանին մէջ:

Ագաթանգեղոս ո՛ր դարուն ալ որ պատկանի, իր գրուագները կը պատկանին շրջանի մը երբ Հայաստան ապաստանարանը դարձած էր զանազան խորհելակերպերու, որոնք Բիւզանդական եւ Պարսկական կայսրութեանց կողմէ ոչ թոյլատու հալածանքի ենթակայ էին:

Ճիշդ այս շրջանին է նաեւ որ հայկական կոչուած (մեր կող-մէ) գործիք գործածող որմնագիրներու գլխաւոր կեդրնը դարձած էր Հայաստանը իր ամենալայն սահմաններու առումով: Նոյն շրջանին Հայաստանը նաեւ գնոստիկական հաւատացեալներու ապաստանա-րան դարձած էր: Յիշենք նաեւ թէ հայ որմնագիրներու սովորութիւնը նշաններ դնել իւրաքանչիւր քարի վրայ՝ որը իբրեւ գնոստիկական ձեւ թարգմանուած է: Այսպէս, Ագաթանգեղոս, որ տեսակ մը հայելին է իր

ժամանակի հայ հասարակութեան մէջ տիրող զանազան հաւատքներու եւ հոսանքներու:

Ագաթանգեղոս իր գրքին վերջաւորութեան, յանկարծ Գրիգոր Լուսաւորչին կը վերագրէ տեսիլք մը «չորս սիւներու, իրար կապուած կամարներով անոնց վրայ գմբեթաձեւ խորանարդ մը ամպեղէն, եւ անոր վրայ թակաղալ մը ամպեայ» եւ տեսիլքէն ետք Գրիգոր Լուսաւորիչ կը ներկայացուի իբրեւ որմնադիր «Ճարտարութեան լարը իր ձեռքն առած» կը շինէ: Լուսաւորիչը միակը չէ հայ կաթողիկոսներու շարքին մէջ իբրեւ ճարտարապեատ. Հայ ճարտարապետութեան հրաշալիքը՝ Զուարթնոցը նաեւ շինուած եւ յատակագծուած է Ներսէս Շինող կաթողիկոսին կողմէ. Որով Ագաթանգեղոս արձագանգը կը դառնայ աւանդութեան մը որ դարեր շարունակուած է, եւ վերջը նոյն գործիքը գործածող վարպետներու ծաւալրումով, Եւրոպայի մէջ կ'ունենանք վանական շինողներ՝ որոնցմէ ամենանշանաւորն է «Գլունի»ի դպրոցը Ֆրանսայի մէջ: Թէ կղերականութիւնը մաս կազմած է որմնադրական խումբերու՝ լաւագոյն օրինակը կու գայ Անձարի մօտ «Քէմէտ Էլալօգ» կոչուած գիւղի քարահանքի Ը. դարու արձանագրութենէն: Որմնադիրները եկած էին Քիրքութիք մօտ գիւղէ մը՝ կը գրեն թէ կ'աշ-խատէին իսլամական իշխանին համար, եւ իրենց քահանային, սարկաւագներուն, Սեղանի ծառայողներուն, Սեղանի մեծաւորին անունները կու տան: Այս ցոյց կու տայ թէ հայկական գործիքով աշխատող վարպետները խումբով էին եւ ունէին իրենց կազմակերպութիւնը, որ իրենց կեանքին կու տար նաեւ կրօնա-բարոյական ըմբռնում մը իրենց արհեստին եւ արուեստին առնչակլից:

Նման գէպք մը կայ նաեւ միջնադրէն, Եղեսիայէն: Երեք հայ գերի եղբայրներ, որոնցմէ մին Յովհաննէս Վանական, կը շինեն Գահիրէի գուները, խաչակրական շրջանին: Այս շրջահայեցքը ըրինք ցոյց տալու թէ քահանան կամ վանական եւ կամ կղերը չեն կրնար որմնադիրին խօսիլ որ իր առօրեայ կեանքին անհազորդ ըլլայ: Որով շատ բնական է, որ հայ որմնադիրներու խումբեր ունէին իրենց այլաբանական գրականութիւնը, որ կը պատկանէր նաեւ հայ ճարտարապետութիւնը կազմող տարրերուն, որոնք են. չորս սիւներու վրայ կամարներ, անոնց վրայ գմբեթ եւ այս բոլորը ծածկուած խորանաձեւ խորանարդով մը: Եւ ճիշտ այս ակնկալութիւնն է որ կ'իրականանայ Ագաթանգեղոսի մօտ: Կարգ մը մէջբերումներ Ագաթանգեղոսէն այս իմաստով:

Սիւն ու թակաղալ ամպեայ, անշարժ հաստատութեան վէմը կը

նշանակեն: Այս տիեզերագիտութեան հաւատքը եղած է: Փաւստոս կը գրէ. «Աստուած երկինքը հաստատեց իբրեւ խորան (վրան)»: Սիւն հրեղն կաթողիկէ եկեղեցին է՝ ուր կը ժողուուին բոլոր հաւատացեալ-ները: «Թակաղաղն ամպեայ» արդարներու բնակութեան վայրն է ուր պիտի հաւաքուին Ծիրոջ գալէն առաջ: Սիւներու խարիսխները՝ ճշմա-րիտ հաւատքի խարիսխներն են. Կամարները՝ որոնք սիւները իրար կը կապեն՝ եկեղեցւոյ մէջ հաւասարութեան եւ միաբանութեան նշաններն են: Իսկ սիւներու եւ կամարներու վրայի խորանը՝ ժողովարանն է մի-աբանութեան եւ երկնից արքայութեան:

Շինուածքին կատարը (կերը թակաղաղին) աթոռն է Աստուծոյ ինքնութեան ամենազօր բնութեան: Քանզի ինքն է գլուխ եկեղեցւոյ եւ տաճար ամենայն բարութեան եւ ամէն շինուածք պէտք է պատշաճի աստուածային աճումին, ուր իւրաքանչիւր մարմին իր կապերով, խա-զերով եւ անդամներով կը ծառայէ կազմին հաստատութեան:

Սիւներ՝ ձեր խարիսուլ շինուածքը հաստատուն կը կանգնեն, սիւներ՝ ձեր շինուածքին փրկութեան ծանրութիւնը կը կրեն:

Այս ամբողջին մէջ նկատի պէտք է ունենանք որ եկեղեցին որմ-նադիրներու խումբն էր, հաւաքավայրն էր կամ ժողովարանը:

«Արդ եկէք, եղբայներ, հասարակաց օգտին համար շինութեան աշխատինք, որպէսզի ձեր մէջէն պատուհասները վերնան եւ խոռվու-թենէն խաղաղութեան համենինք»:

«Միշտ խնդրենք Աստուծմէ՝ հաշտութիւն, խաղաղութիւն եւ զողորմութիւն, հաւատքով, յոյսով եւ սիրով»:

Փրոֆ. Յարութիւն Գալանան

ՈՐՈԳԻՆԸՍ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

(ՉՊՉ. 185-254)

Ա. ԳԻՐՔԸ ԲԱՆԻՆ ՄԱՐՄԻՆԸ Է

Բոլոր հին գրողներուն մէջ ամենէն աւելի Որոգինէսի վրայ տեղեկութիւն ունինք, չնորհիւ եւսեբիոսի Պատմութեան: Ծնած Աղեքսանդրիա, շ. 185ին, խորապէս քրիստոնեայ ընտանիքէ մը, ան ստացաւ կրօնական եւ աշխարհիկ շատ զօրաւոր պատրաստութիւն մը, որ պիտի ամբողջացնէր աւելի ուշ Ամմոնիուս Սակկասի, Պղոտինի վարպետին դպրոցին մէջ: Կը ստանայ ընդարձակ փիլիսոփայական հմտութիւն մը:

Լէոնիտաս, Որոգինէսի հայրը, նահատակուած է 202ին, որով իր զաւակը, եօթը երեխաներու անդրանիկը, կը ստիպուի հոգալ անոնց պէտքերը: Ան կ'ուսուցանէ քերականութիւն, այսինքն գրականութիւն, մեծ յաջողութեամբ: Աւելի ուշ, Դեմետրիոս եպիսկոպոսը իրեն կը վստահի քրիստոնէականի դասերը: Կը վարէ ճգնաւորի կեանք, կը ծախէ իր աշխահիկ գիրքերը, ինքպինք կը դարձնէ «կամաւոր ներքինի մը, Աստուծոյ արքայութեան համար»:

Իր դպրոցը պիտի յաճախեն հեթանոսներ եւ գնոստիկեաններ, գրաւուած երիտասարդ ուսուցչին համբաւով: Որոգինէս ամենէն մեծերով կը զբաղի: Ան աշակերտներուն կուտայ նախ գասական ուսում, յետոյ հասնելու համար Ս. Գիրքի եւ աստուածաբանութեան կանոնաւոր ուսումնասիրութեան: 215ի եւ 220ի միջեւ, Ամբրոսիոսի խնդրանքին վրայ (դարձի եկած գնոստիկ մը), կը սկսի գրել Սկզբունքներու մասին գիրքը:

Այս շրջանին, Որոգինէս շատ կը ճամբորդէ. Հռոմ, Յորդանան, յետոյ Պաղեստինի Կեսարիան: Հոն կը քարոզէ, ինչ որ իր եպիսկոպոսին բողոքները կ'առթէ, որովհետեւ աշխարհական է:

Կեսարիոյ եպիսկոպոսը, եկեղեցիին մէջ քարոզութիւնը արդարացնելու համար, Որոգինէսը քահանայ կը ձեռնադրէ: Աղեքսանդրիայէն իր վերադարձին, Դեմետրիոսը զայն կը զրկէ իր եկեղեցական սքեմէն: Ուստի Որոգինէս կ'երթայ Կեսարիա, ուր դպրոց մը կը հաստատէ Աղեքսանդրիոյ դպրոցին նման: Հոն կը շարունակէ իր քարոզութեան եւ մեկնաբանական արտադրութեան գործը: Կը կանչուի եւ կ'երթայ Յունաստան, Արարիա:

250ին, Դեկոսի հալածանքին ժամանակ, բանտ կը նետուի, կը չարչարեն զինք եւ կը սպաննեն, 254ին:

ԳՈՐԾԸ

Որոգինէսի գործը հսկայական է: Հին քրիստոնէութեան ամենէն ընդարձակ արտադրութիւնը: Եւսեբիոսի թողած ցուցակին մէջ կը հաշուենք երկու հազար գրութիւններ, որուն մէկ մասը միայն մեզի հասած է: Ան կ'արծարծէ զանազան նիւթեր, հոգեւոր կեանքի աստուածաբանութիւնը՝ Նահատակութեան հրաւեր, Աղօթքը. Հականառութիւնը. Կելսոսի դէմ (հեթանոս փիլիսոփայի գործին մէկ հերքումը), բայց մանաւանդ Սուրբ Գիրքը. Մեկնարանութիւններ (համար առ համար հմուտ բացատրութիւններ), Սովորաներ (նօթագրութիւններ դժուար հատուածներու վերաբերեալ), Քարոզներ (խօսքեր ժողովուրդին ուղղուած): Վերջապէս վեցիշեանները (hexapla), սուրբգրական բնագիր, կեց սիւնակներու մէջ, հետեւեալ կարգով.

1. Եբրայերէն բնագիր (Եբրայերէն գիրերով)
2. Եբրայերէն (Յունարէն գիրերով)
3. Ակիւզասի թարգմանութիւնը, Ն.Ք. Բ. դար
4. Սիմմաքոսի թարգմանութիւնը, Ն.Ք. Բ. դար
5. Եօթանասնից թարգմանութիւնը, Գ.-Բ. դարեր Ն.Ք.
6. Թէոդոսիոն թարգմանութիւնը Ա. դար Ն.Ք.:

Հինգերորդ սիւնակին մէջ, որ ամենէն կարեւորն է, Որոգինէս, քննական նշաններու միջոցով, կը ցուցնէ Եբրայերէնի հետ տարբերակները եւ պակասները՝ միակ օրինակ մը (Կեսարիա պահուած), որ Յերոնիմոս պիտի կարենայ ուսումնասիրել:

Որոգինէսեան ուսմունքներու դէմ հարուածները, Որոգինէսի կարգ մը գաղափարներուն դատապարտումը, Կոստանդնուպոլսի 2րդ ժողովին, 553ին, այս հսկայական գործին կանոնաւոր աւերումը պիտի բերեն: Յունարէն բնագրով մեզի հասած են միայն քանի մը գիրքեր (Ալգրուններու մասին, Կելսոսի դէմ), իսկ լատինական թարգմանութեամբ՝ ուրիշ գործեր: Թուրայէն (Եգիպտոս) պապիրոս մը, գտնուած 1941ին, մեզի առաւած է, ուրիշներու կարգին, նաեւ Հերակլիտէսի հետ տեսակցութիւնը:

ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

Որոգինէս Յունական մտածողութեան ժառանգորդն է: Ան Յոյն եւ Քրիստոնէական զոյգ աւանդութեան մը մէջ կը գտնուի, ինչպէս Փիլոնը, Պանտինոսը, Կղեմէսը: Միաժամանակ մտածող աստուածաբան է, հակածառող, մեկնաբան, Հոգեւոր հեղինակ: Զանազան կալուածներու մէջ առաջնորդող գործ կ'ընէ եւ կը նպաստէ յաջորդ դարերու աստուածաբանական եւ մեկնաբանական փնտուածութին, Արեւելքի թէ Արեւմուաքի մէջ:

Մեկնաբանը նախ ուշադիր է բնագիրը հաստատելու, յետոյ զայն ուսումնասիրելու միաժամանակ գիտական եւ հոգեւոր տեսանկիւնով մը: Ան բնագրին մէջ երեք իմաստներ կը զանազանէ:

ա. Տառացի. բառին, պատմական իրականութեան, հաստատութեան իմաստը:

բ. Հոգեկան. Հոգեբանական կամ բարոյական իմաստ, Հոգեւոր կեանքին վերաբերեալ:

գ. Հոգեւոր. այլաբանական կամ խորհրդական գիտութիւն, բացուած՝ արքայութեան խորհուրդներուն:

Ընդհանրապէս, Որոգինէս երեքը երկուքի կը վերածէ. տառացի եւ Հոգեւոր: Տառը կարեւոր է, բնագրին եւ անոր մեկնաբանութեան հէնքն է: Պահուած իմաստ մը կը պարունակէ, Հոգիին իմաստը, որ բնագիրը ներչնչած է: Ինչ որ թոյլ կուտայ որ կարդանք Հին Կտակարանը Քրիստոսի լոյսով՝ որպէս մարդարէութիւն մը, եւ նոր Կտակարանը՝ որպէս ապագայ բարիքներուն խոստումը:

Երկու մակարդակով ընթերցում, որ Պօղոսէն սկսած ամբողջ հին մեկնութիւնը կը յատկանչէ: Եթէ սկզբունքը արմատացած է Նոր Կտակարանին մէջ, բնագրի իւրաքանչիւր մանրամասնութեան վրայ անոր գործադրութիւնը Որոգինէսի կողմէ կրնայ երբեմն վիճաբանութեան նիւթ ըլլալ: Այսպէս, Նոյի տապանը Եկեղեցիին մէկ պատկերն է, ըստ Պետրոսի երկրորդ նամակին վկայուած: Բայց Որոգինէս աւելի հեռուն կ'երթայ, ան կ'այլաբանէ, երբ կը հաստատէ թէ տապանին երկայնքը՝ երեք հարիւր կանգունը կը նշանակէ «Հոգեւոր ստեղծագործութեան ամբողջութիւնը», լայնքին յիսուն կանգունը՝ «Քրիստութիւնը եւ թողութիւնը», սենեակներու զանազանութիւնը՝ կատարելութեան աստիճաններու զանազանութիւնը:

Աստուածաբանը առաջնորդողի դեր կը կատարէ՝ պատրաստելով առաջին աստուածաբանական ամբողջ համակարգ մը՝ Սկզբունքներու

Գիրքին մէջ, չորս գլուխներով. ա. Աստուած, բ. Աշխարհը, գ. Մարդը, դ. Ս. Գիրքը: Երիտասարդութեան երկ մը, ճիշդ է, ուր կան երբեմն վտանգաւոր տեսութիւններ, որոնք իր յետ մահու դատապարտութեան պիտի նպաստեն:

Փրկութեան տնտեսութիւնը, Որոգինէսի համար, կը պարփակուի Աստուածոյ եւ Քրիստոսի երեակ ներկայութեամբը՝ Ս. Գիրքին, Եկեղեցւոյ եւ Հաւատացեալին մէջ: Ս. Գիրքը, Քրիստոսը եւ իր խորհրդական մարմինը անցումի օրէնքին տակ են. օրէնք, որ տառէն, մարմինէն, նշանէն կ'երթայ մինչեւ անտեսանելի խորհուրդը, փրկութեան երկրային պատմութենէն (Մովսէս, Քրիստոս, Եկեղեցին) մինչեւ անոր իրագործումը միւս աշխարհին մէջ:

«Փնտոէ ուրեմն, գուն ալ, Հին Կտակարանին բոլոր նշանները, եւ հարցուր ինքզինքդ՝ անոնք նոր Կտակարանէն ի՞նչ իրականութիւններ կը նախապատկերեն, եւ նոր Կտակարանին պատկերներուն մէջ փնտոէ՝ թէ անոնք ի՞նչ իրականութիւններ կը յայտնեն գալիք աշխարհին համար, կամ գոնէ գալիք գարերուն, նշանին իրագործումէն ետք» (Ս. Մատթէոսին 12.3 համարին վրայ մեկնութիւն):

Զոգեւոր վարպետը Ս. Գիրքին մէջ կը տեսնէ, աշխարհին մէջ Աստուածոյ ներկայութեան խորհուրդը: Ան երգ երգոցի հարսին պէս ջերմեռանդօրէն կը փնտոէ այն ծածկուած ներկայութիւնը, որ ամէն գնով պէտք է տանել: Տառէն եւ զգեստէն անդին, պէտք է հանդիպիլ մարդեղացած եւ խաչուած Բանին, փառքի մէջ:

Իհաչին խորհուրդը կը դաշնաւորէ այլեւս անապատին մէջ առաջացումը, իր փորձութիւններով, գգայականին մերկացումը, կիրքերուն վրայ յաղթանակը, ներքին զգայարանքներու արթնացումը, Աստուածոյ Բանին հետ միութիւնը: Հոգիին մէջ փոփոխութիւնը պէտք է ըլլայ տեւական զարգացում մը, որ Որոգինէս երեք հանգրուաններով կը պատկերէ (որոնք բոլոր խորհրդագգացներու կողմէ պիտի կրկնուին աւելի վերջ), մաքրագործումէն եւ լուսաւորումէն մինչեւ ամուսնական միացումը, Աստուածոյ հետ նմանութիւնը:

Քրիստոսէ երկու հարիւր տարի յետոյ, Օգոստինոսէն երկու հարիւր տարի առաջ, Որոգինէս քրիստոնէական աստուածաբանութեան իր հասակը տուաւ (իւրս վոն Պալթագար):

ԹԱՄԱՐ ՏԱՄԱՊԵՏԵԱՆ

«ՀՈԳԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ»

Դարերու յաղթած հողը Հայաստան,
Մասիսը վսեմ եւ աստղաբոիչ,
Անքիւ ու անդուլ ալիքն Ախուրեան,
Այդ մեր հոգի՞ն է, անկաշկանդ, ազատ
Հոգի՞ն Հայկական։

Բիրտ բռունցին դէմ նիզակը հայկեան
Սուրբ սէ՛րն Արայի, դաշտը Աւարայր.
Եւ Մուսա Տաղի յաղթ քառասնօրեայ.
Այդ մեր հոգին է ու ըմբռստ, անառիկ՝
Հոգի՞ն Հայկական։

Ճանկ ու ջարդին դէմ լեզուն մեսրոպեան,
Զուարթնո՛ցն անճար, Նարեկը տաճար,
Սազի ու նազի պէս Սայաթ-Նովան.
Այդ մեր հոգին է ու գիտուն, գեղասլաց
Հոգի՞ն Հայկական։

Եւ մահուան դիմաց տեսի՛լք յարութեան,
Կորողին նման Երեւանն անժանդ,
Միշտ տաժ եւ ծաղկուն դա՛շտն Արարատեան,
Այդ մեր հոգին է, կենդանի, անմեռ՝
Հոգի՞ն Հայկական...»

ԺԱԳ Ս. ՑԱԿՈԲԵԱՆ

ԱՌԱՋԱՎԱՐԴԱՐԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Հայ Ժողովուրդի Տաղանդաւոր Երաժիշտը

Հայ եկեղեցական եւ ժողովրդական դասական երգերու բոլոր ժամանակներու տաղանդաւոր յօրինող եւ մեկնաբանողն է հայ ժողովուրդի հանճարեղ երաժշտագէտը՝ ԿՈՄԻՏԱՍԱՎ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ: Բնածին տաղանդով, էջմիածնի Գէորգեան Հոգեւոր ծեմարանէն շրջանաւարտ, Գերմանիա ուսանած եւ արուեստի գործը հայրենիքի, Կ. Պոլսոյ, եւ Եւրոպայի մէջ բարձրագոյն մակարդակի վրայ յայտնաբերած, Կոմիտաս Վարդապետ մեր ժողովուրդի պարծանքը հանդիսացաւ իր բազմազումանի զրաեւորումներով՝ երգ, նուագ, բանահիւսութիւն, եւ երաժշտութիւն:

Այդ չորսը, պրիսմակներու երկու լուսարձակումով տեսաւ մեր վերջին շրջանի հայ ժողովուրդը, առաջինը եկեղեցական երաժշտութեամբ, եւ երկրորդը ժողովրդական հարազատ երգերու բիւրեղացումով: Կոմիտաս վարդապետ հարիւրաւոր երգեր քաղեց գեղջուկի բերնէն ու սրտն, եւ զանոնք բիւրեղացուց, ազգային եւ միջազգային բեմերու վրայ փայլեցնելով:

Կոմիտասի առջեւ իր տաղանդի ճամբով երկու հիմնական դաշտ կը բացուէր, մին հայ եկեղեցւոյ սուրբ պատարագի յօրինումով, որ մինչեւ այսօր պարծանքը կը հանդիսանայ Հայ եկեղեցիին իր տարածուն երգեցողութեամբ, եւ միւսը՝ աւելի ծանրակշխու եւ ծաւալուն, հայ ժողովրդական երգերու բազմաթիւ ստեղծագործութիւններով:

Կոմիտաս վարդապետ ինք ըսած է «Մէկ հասկցուած անկեղծ ձայն՝ հազար ճառ կ'արժէ, որովհետեւ ճառը պէտք է մարսուի՝ անկէ սնունդ առնելու համար, ինչ որ ժամանակներու կը կարօտի, իսկ ձայնը վայրկեանի մը մէջ կը թափանցէ»: Միջազգային հորիզոնի վրայ Կոմիտաս դասախոսեց, երգեց, նուագեց եւ սորվեցուց հայ երաժշտութիւնը՝ զայն փոխարելով Արեւելքէն Արեւմուտք: Իր իսկ խօսքերով՝ «Անցեալները մէծ յաջողութեամբ երկու դասախոսութիւններ կարդացի Պեղլինի երաժշտանոցում՝ հայոց երաժշտութեան մասին առհասարակ, եւ Արեւելեան երաժշտութեան մասին մասնաւոր տեղեկութիւններ տալով: Երկուքն ալ մէծ զարկ տուին երաժշտական աշխարհում յայտնի լինելուս»:

Օտար մասնագէտներ լսելով նման բանախոսութիւններ Կոմի-

տաս վարդապետը ընտրած են անդամ Միջազգային Երաժշտական Հնկերութեան: Կոմիտասի նիւթը կեղրոնացած է միշտ ա'յն կէտին վրայ թէ ինչպէս հայ երաժշտութիւնը ինքնուրոյն եղած է իր ծագումին մէջ: Յիշեալ Միջազգային Հնկերութեան նախագահը՝ Oscar Fleischer, 1899 թուականին Կոմիտաս վարդապետին կը գրէր հետեւեալը՝

«Ճեր հմտալից եւ խորիմաստ դասախոսութեանց միջոցով խորունկ հայեացք մը թողուցիք գէպի ա'յն երաժշտութիւնը որ մեզի համար ցարդ գրեթէ գոյց գիրք մըն էր, եւ որ մեզի արեւմտեաններուս շատ բան ուսուցանել կարող է»:

Կոմիտաս վարդապետ Փարիզ եղած միջոցին թէ՛ բանախօսած է, եւ թէ՛ համերգներ տուած: Բանախօսած է ֆրանսերէն լեզուով եւ բացարած հայ երաժշտութեան առանձնայատկութիւնները՝ թէ՛ խօսքով, եւ թէ՛ քաղցր ձայնով, ինչպէս ժամանակակիցներ վկայած են: Փարիզի մէջ 1906 Հոկտ. 1-ին համերգ մը դեկավարած է, եւ համերգասրահը լիքը եղած է օտար հանդիսականներով: Կը մէջբերեմ, «Կոմիտաս երգերու շարք մը դեկավարած է՝ ֆրանսիացի գեղարուեստասէրների հոգին խոռվելով: Ինք անձամբ մօտենում է երգեհոնին եւ ինքը իրեն դաշնակի վրայ ընկերակցելով սկսում է մեղմամեղմ «Տիրամայր» մեղեդին երգելով»:

1914-ին Կոմիտաս կրկին Փարիզ հրաւիրուած է բանախօսելու համար Միջազգային Երաժշտական Համագումարին: Անկէ խանդավառ Կ. Պոլիս կը վերագառնար յուսալից հեռանկարներով, որ յաջորդ Համաժողովին եւս ներկայ պիտի կարենար ըլլալ, այս անդամ Պեռլինի մէջ, ուր եւս հրաւիրուած էր բանախօսելու: Վրայ հասաւ սակայն տարաբախտ տարին հայերու ձերբակալութեանց եւ կոտորածին:

Այդ բոլորէն աւելի, Մեծն Կոմիտասի գերազանց արգասիքը իր հետեւղական աշխատանքին արդիւնքը եղաւ երբ անձամբ շրջեցաւ Հայաստանի գիւղերը՝ լսելու համար հայ գեղջկական երգերն ու աւանդական պարերու եղանակները՝ ուղղակի աղբիւրէն: Զանոնք բիւրեղացուց, դասական նուադի վերածեց, վերսալին ձայնագրեց եւրոպական ձայնագրութեամբ՝ փրկելով հարիւրաւոր երգեր իսկական կորուստէ: Ինչ որ ունինք այսօր Կոմիտաս վարդապետէն, այդ հարազատ երգերուն եւ պարի եղանակներուն հանճարեղ արդիւնքն է:

Այստեղ կարեւոր կէտ մը կ'ուզեմ նշել: Կոմիտասի երաժշտութիւնը ա'յնքան ինքնատիպ եւ հանճարեղ է որ իբրեւ երաժշտութիւն գերակշխու կը հանդիսանայ գիրերուն եւ անոնց իմաստին վրայ:

Այսինքն, երբ երգիչը կ'երգէ նկատի չունենար երբեմն թէ անպայման ի՞նչ կը նշանակեն ոտանաւորին բառերը: Երաժշտութիւնը գրաւածէ մեր բոլորին լրիւ ուշադրութիւնը: Այդ պատճառով երբեմն սիսալ թարգմանութիւն եւ վերլուծում կը արուի Կոմիտասի երգերու բովանդակութեան մասին:

Օրինակ մը տամ: Հոչակաւոր ԱնՏՈՒՆԻՆ մի՛այն իր հոյակապ եղանակով յայտնի է մեզի՝ տիէզներով, պեմոլներով, կէս եւ քառորդ ձայնանիշերով, ստեղծելով մելամաղցոտ թոփչք եւ երեւակայութիւն: Երգիչը ճշգրիտ կ'երգէ, այո՛, եւ սակայն երբ բնագիրը պիտի կարդանք եւ կամ թարգմանենք, հո՞ն է որ փորձութեան կ'ենթարկուինք: Անտունիին սիրտը պանդուխտ հայուն սիրտն է՝ փլած ինչպէս իր ետին թողած հայրենի տունը, ուր վայրի հաւքեր, թուչուններ, կոտրտած գերաններուն մէջ բոյն դրած են:

Երկրորդ տունին մէջ Սեւ Ծովու պատմութիւն մը կայ, եւ երգիչը սիսալ կ'արտասանէ երբ կ'երգէ՝ «սեւ ծովն եմ տեսէ», մինչդեռ բնագիրը «սեւ ծովլ մ'եմ տեսէ», կը գրէ: Քարտէզի վրայի Սեւ Ծովու մասին չէ խօսքը, այլ ուրիշ սեւ ծովի մը մասին, որ պանդուխտին արցունքներով լի աչքն է, «երկթաւոր», այսինքն երկու գոյներով, սեւ բիբր եւ շուրջի ճերմակը, որոնք ամենի ալիքներու հարուածներուն տակ իրարչեն խառնուիր, սեւը կը մնայ սեւ եւ սպիտակը՝ սպիտակ: «Երթամ ձի թանեմ», կ'ըսէ, եւ այստեղ անգլերէնի թարգմանողը առօք փառօք ձի մը ճարեմ կը հասկնայ, որուն վրայ անտունին հեծած քառասմբակ գետը պիտի նետուի եղեր: Ուրկէ ուր այս ձիու պատմութիւնը:

«Ճի թանեմ, ինծի, ինքզինքս տանիմ եւ ջուրը նետուիմ» կը նշանակէ, ուր ձին եւ galloping հանդիսաւոր գերանունն ալ աւելցուցած են թարգմանութեան մէջ եւ հրատարակած, հանդիստ շունչով մը: Կը տեսնէք թէ ինչ ըսել կ'ուզեմ. Անտունիին երաժշտութիւնը հոյակապ, իսկ բառերը ենթակայ անոր չհասկցուելու աստիճան, կամ անոնց կարեւորութիւն չտրուելու աստիճան:

Օրինակ մըն ալ Կոմիտասեան Պատարագէն: Կոմիտաս աշակերտեցաւ Մակար եկմալեանի՝ Թիֆլիսի մէջ: Եկմալեանի Պատարագը որակաւոր ա՛յն պատարագն է որ միշտ կ'երգենք: Իսկ հանդիսաւոր օրերուն՝ հոչակաւոր Կոմիտասեան Պատարագը: Նկատելի է որ եկմալեանի «Սուրբ Սուրբը» որ ամէն Կիրակի կ'երգենք ու կը լսենք, երկնաթուիչ նոթաներ ունի, եւ այնքան կը բարձրացնէ այդ սրբազն երգը գէպի վեր որքան արժանի է: Մինչդեռ Կոմիտասեան Պատարա-

գի «Սուրբ Սուրբ»ը միապաղաղ, լո քի, երբեք բարձր նոթեր չունեցող երգ մըն է: Մտածեցի թէ ինչո՞ւ այս թերութիւնը Կոմիտասի մօտ, երբ իր ուսուցչին Եկմալեանի Պատարագը ինք այնքան լաւ սերտած էր: Բայց երբ շարունակեցի երգել կամ լսել Կոմիտասեան Պատարագը, երբ կարգը եկաւ «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ», եւ մանաւանդ «Հոգի Աստուծոյ» երգերուն, «Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում» եւ ապա «Գոհաննամք զքէն Տէր» եզրափակիչ երգերուն, հոն թոփչքը դէպի երկինք այնքան շեշտուած է եւ կատարեալ, բազմաձայն մասերու հոյակապ համադրութեամբ: Ուրեմն Կոմիտաս նախընտրած է այդ երկնառաք թոփչքը տալ իր նախընտրած երգերուն:

Լսեցէք հետեւեալ բացառիկ վկայութիւնները Կոմիտաս Վարդապետի ստեղծագործութեան մասին, բոլորն ալ օտար երաժշտագէտներէ:

«Եթէ Կոմիտաս գրէր միայն Անտունին, այդ էլ բաւական կը լինէր նրան խոշոր արուեստագէտ համարելու»: (ՏէՊիհՍի)

«Ամէն անգամ որ ունկնդրեմ Կոմիտասի Պատարագը, կը հոգեփոխուիմ, կը վերանամ: Իր Պատարագը գլուխ գործոց մըն է»: (Լիիք ԱՆՏՐԻ ՄԱՐՍԵԼ)

«Աներեւակայելիօէն դժուարին ձեռնարկ մըն էր Կոմիտասի ստանձնածը: Անհուն համբերութեան, քաջութեան, սիրոյ գործ մը: Գիտունի, հանճարի գործ: Զեմ գիտեր թէ դուք հայերդ իր մեծութեան մէջ կ'ըմբռնէ՞ք Կոմիտասի գլուխ հանած աշխատանքը»: (Լիիք ԱՆՏՐԻ ՄԱՐՍԵԼ)

«Պեթովէնի իններորդ համանուագին վերջամասը ունկնդրած ատեն, յաճախ խարեկանքը կ'ունենաս փոխադրուելու Կոմիտասեան Հոռովելներուն»: (ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏ 1969)

Եւ վերջապէս՝ «Ո՞վ կ'ըսէ թէ լեռները չեն քալեր: Կոմիտասի համերգը շարժեց եւ մենք տեսանք զանոնք»: (ԱԼ ԱՀՐԱՄ ՕՐԱԹԵՐԹ, ԳԱՅԻԲՐԵԼ)

Այո՛, Հայ Ժողովուրդը սերունդներով հարստացաւ Կոմիտասի ամենէն թանկագին երաժշտական գործերով: Անոնցմէ սերունդներ միշտ երգեցին, կ'երգեն ու պիտի երգեն Վարդապետին զգայուն երգերը՝ Կոունկը, Անտունին, Հոռովելը, Գարուն ա ձիւն ա արել, Հայաստան երկիր դրախտավայր, եւ այլ բազմաթիւ գեղարուեստի հարազատ գործեր որոնք անմահացուցին Կոմիտաս Վարդապետը:

Դոկտ. Զաւէն Ա. Քինը. Արգումանեան

AN ANALYTICAL PRESENTATION OF THE “ANTZINK NVIRIALK” SHARAGAN

By Krikor Pidedjian

Honorary Professor
at the Komitas Conservatory
Yerevan

PREFACE

In Armenian Church history, the seventh century St. Hripsime church is one of the marvels of Armenian architecture, which became a model to many other churches over the centuries. For its beauty, the people called it “Yegeghetsinerou keghouhin” (the most beautiful of all churches).

The same can be said to the hymn dedicated to St. Hripsime and her companions. Because of its beautiful poetic and melodic values, it became a model for many new hymns.

This year being the 1400th anniversary of this church, which still functions, and this hymn, which is still sung in the church, I thought as an ethnomusicologist it would be proper to present this medieval jewel to our people.

Thus I will also try to explain and clarify some aspects of medieval Armenian musical theory and the neumatic notation system “khazakroutyoun”, which are unfortunately lost arts.

After this short introduction I will present my topic in eight parts.

Part 1

WHAT IS THE SUBJECT OF THE “ANTZINK NVIRIALK” SHARAGAN?

To speak about the subject of this sharagan, we will go back to the 3rd century and get acquainted with the story of St. Hripsime, St. Gayane and their friends, which is deeply moving and a highly inspiring page from our history.

In the group of women saints of the Armenian church, the martyrs called the “Hripsimians” are particularly significant, not only because their personal sacrifice was a means to their own salvation, but because it was an

important factor in the conversion of Armenia and the Armenian king Drtad to Christianity,

At the turn of the 4th century there appeared in the environs of Vagharshabad, the capital of Armenia, a group of virgins who settled in the area where grapes were grown and wine pressed.

Who were they?

Where did they come from?

According to the Armenian historians, during the 3rd century there was a convent in Rome named for St. Paul. Many virgins came there from different social classes to devote themselves to prayer and benevolence, and to live a life of deprivation, meditation, sacrifice and self-denial under the leadership of the virgin Gayane, who belonged to the class of nobles.

“They denied themselves the pleasures of the physical life,

Because they understood that these were only dreams

and false enticements;

They did not fall into self indulgences,

And they saw the emptiness in worldly greatness.”⁽¹⁾

Although Gayane belonged to a rich family, she denounced all her worldly privileges and pleasures and devoted herself to an ascetic life in the service of God.

The most notable girl in this group was Hripsime, who with her spiritual and pious character was also endowed with matchless external beauty and grace. According to Agathangelos, the Greek historian, she was the daughter of a religious and kingly family.

At the end of the 3rd century, the emperor of Rome, Diocletian (284-305) wanted to marry the most beautiful girl in the country. He ordered artists to go to all parts and bring back drawings of the most beautiful girls.

“And when they arrived, they entered the holy place of the virtuous by force, and seeing the beautiful Hripsime, they were astonished by her wonderful looks. They prepared a picture of her and took it to the Emperor.”⁽²⁾

When Diocletian saw the beauty of Hripsime in the picture, he fell in love with her.

We read the following account of his reaction in the Hymnal: “The charm of your physical beauty maddened the king and pagans were stunned.”⁽³⁾

Hripsime was tormented.

The silhouette of the fierce Diocletian was present in her imagination

St. Hripsime church is one of the marvels of Armenian architecture

always.

After she refused, Diocletian found out about the virgins' faith and wanted to use this as an excuse to persecute them and satisfy his desires by sheer force. But Gayane foresaw the destiny of her followers and sent the virgins in groups to different countries, among them Egypt, Assyria and Mesopotamia. She and Hripsime, together with 35 other virgins, fled to Armenia, where they established themselves in the city of Vagharshabad, today's Etchmiadzin, in an abandoned winery. They earned their livelihood by making and selling beads.

When emperor Diocletian found out that Hripsime had escaped to Armenia, he sent a letter to the Armenian king Drtad, his childhood friend, to catch Hripsime and send her back to him in Rome.

When king Drtad learned from the letter about the fame of Hripsime's beauty, he wanted to take her for his wife. He ordered that she must be found and brought the Christian maidens to his palace.

The order was fulfilled. The hiding place was revealed. Many curious people were gathered there to see the unequalled beauty of Hripsime. “But the virtuous and beautiful bride of Christ, St. Hripsime, the virgin, and the other virgins on seeing the mindless and debauched disrespect of the heathens, cried and raised their arms toward the heavens, asking deliverance from the omnipotent Lord, praying that He save them again. And being extremely ashamed of the crowd, covered their faces and lowered their heads, so that the lewd viewers would not see their faces.”⁽⁴⁾

The king’s friends and relatives described the scene to him when they returned.

On the dawn of the following day, the king gave an order to separate Hripsime from Gayane and the others and to bring her to the palace. Early in the morning the golden coaches with the king’s servants arrived at the wine press to take Hripsime with them as the bride of Drtad.

Gayane was afraid that Hripsime would be lured by the stately, majestic and attractive trappings. She exhorted her to stay: “Remember my child that you left, you deserted the honoured and magnificent, the golden throne of your beloved kingdom to obtain the luminous and eternal light of the kingdom of Christ, the Greater, the life Giver, the Reformer, who promises and keeps the unspeakable goodness for those who trust in Him. And you, my child, who scorned the royal purple garbs of your family, will you give up sanctity of your modesty as food to the barbarians of this world? He Who led us from our childhood to this hour, He shall accept you with us.”⁽⁵⁾

Strengthened by Gayane’s words, Hripsime refused to go to the palace. “She screamed loudly and spreading her arms like the cross, she prayed.”⁽⁶⁾

At the end of her prayers the crowd came closer to seize her and to carry her to the palace to become the wife of the Armenian king.

The virgins were lamenting, saying:

“God forbid that wealth will conquer us, or that the sweet life will entice us, or that kingdoms will lure us, or that the torment of beatings will weaken us. Although you torture us in a thousand ways, shall we fear the death that you bring to us? God forbid that we exchange the eternal life for this transient life. Neither depths, nor heights, nor sorrows, nor tortures, nor chains, nor torments, nor fire, nor water, nor sword, nor amusement, nor illusion, nor riches, nor poverty, nor life of death, can separate us from the love of Christ. Because we have dedicated to Him our virginity, because we have rendered our holiness to Him,

because in Him we can endure. We wait for His love earnestly until we can stand in front of His praiseworthy glory, without shame and with modesty.”⁽⁷⁾

The king, hearing of Hripsime’s refusal, sent word that she be brought to the palace by force.

The servants complied, lifting and dragging her as she cried: “My Lord Jesus Christ, help me!”⁽⁸⁾

While Hripsime was praying in one of the palace rooms, the king entered, He saw her exquisite beauty and that she was unperturbed. He was speechless. Then he tried to persuade her, sometimes with promises, sometimes with threats.

Hripsime refused steadfastly.

“Drtad was forcing her to comply with his wishes.”⁽⁹⁾

Hripsime fought him off for many hours.

“The king, who was full of strength and splendour, was ashamed because of his defeat by the young virgin.”⁽¹⁰⁾

The defeated and tired king called Gayane to persuade her pupil to fulfill his wishes. Instead, she advised Hripsime not to weaken: “My child, let Christ keep you away from impurity and be your protector. God forbid, my child, that you leave the life in which you will inherit the kingdom of God for the transient life, which is nothing and soon perishes.”⁽¹¹⁾

The enraged heathens beat Gayane and broke her teeth with stones. Undismayed, she did not relent, but continued: “Be brave, hold firm and you will see Christ for Whom you are waiting anxiously. Remember, my child, the spiritual nourishment with which I nourished you. Remember the Godly advice with which I hid you. Remember my sufferings with you. Remember the resurrection of the universe. Remember the Lord’s chastisement of the wealthy. Remember the everburning tortures of hell. Remember the Lord who lowered Himself in order to raise us and Who shed His blood on the cross for our lives and our salvation. Keep Him in your mind and pray to Him.”⁽¹²⁾

Seeing that Gayane was further weakening his cause, the king sent her away and continued his endless pleas, promises and threats.

To no avail. “And she (Hripsime) fought him for over ten hours, all day and through the night. She defeated the king... kept winning by maintaining her virtue.”⁽¹³⁾

Then Hripsime succeeded in escaping by forcing open the door of the room of her ordeal and dashing out of the palace in her torn clothes. She

The tombstone of St. Hripsime

headed toward the wine presses to give the good news of her triumph to her friends, but as she was being followed, she continued northeast on a road leading to Ardashad.

Her executioners came upon her at night as she was praying. They tied her hands behind her back and first cut out the tongue that had dared to insult and dishonour the king by refusing him. Then they disrobed her and having nailed her body to four stakes, “they burned her with torches.”⁽¹⁴⁾

No expression of weakness was seen on the face of the virgin.

The following words were heard from the executioners: “This is the way by which all those who dare to scorn the king will be vanquished.”⁽¹⁵⁾

While Hripsime continued praying, the fire put an end to her mortal being and transported her soul to eternal rest.

On the same day, the thirty-two virgins, who had come to bury her body, died by the sword. Another, Mariane, was killed at the wine press.

Then the king poured all his anger on Gayane and the last two virgins.

They took them near the bridge of Medzamore, the place of convicts. The king first ordered that the tongue of Gayane, with which she counselled Hripsime against his will, be cut out. Then he ordered that the three of them be tortured, a torture which they bore bravely and without remorse.

Without tongue, the lips of Gayane happily murmured prayers of thankfulness: “We thank You, of Lord, that You made us worthy to die for

Your great name and respected our earthly being, so that we could deserve Your Godliness. We thank You for unifying us with Your holy witnesses, who are Hripsime and her friends. And now I hurry anxiously to reach them who loved You. And I am happy that I will reach my child Hripsime and her sisters.

Therefore, oh Lord, remember that we die for Your name. Do not refuse us Your triumph and let evil with its allies be defeated by the fear of Your glory.”⁽¹⁶⁾

Drtad gave the order that the bodies of the virgins be thrown outside the city as food for dogs, beasts and birds.

Later, the same king Drtdad, tormented by his persecutions of Christians, was converted to Christianity by St. Gregory the Illuminator and in 301 declared Christianity as Armenia’s state religion.

The whereabouts of the remains of the virgins were revealed in a miraculous vision to St. Gregory, and with the permission of Drtdad they were collected and kept in martyriums, which were called Martyriums of Hripsimants and Gayaniants.

Part 2

WHEN WAS THIS SHARAGAN COMPOSED AND WHO COMPOSED IT?

The hymn “Antzink Nvirialk” with its character is one of a praising-panegyric lament (kovapanagan voghp).

This hymn is one of the lucky hymns which travelled through the centuries with its author’s name, Gomidas Catholicos Aghtzetsi, on it.

Unfortunately we can’t say when Gomidas Catholicos was born. There is no mention of his date of birth in the manuscripts. From his last name, Aghtzetsi, we can assume that his birthplace was the village of Aghtzk of the Arakadzodn region.

Gomidas, after getting his education at the seminary of the Catholicosate in Dvin, in the 570’s, during the time of Movses Catholicos Yeghivartetsi (574-604) was ordained Vartabed.

The Catholicos trusted him to take care of the chapel or memorial of St. Hripsime.

Noticing the dark, humid, small, low ceiling and the poor state of the memorial, Gomidas Vartabed decided to build an elegant, large church out of respect and love for the exemplary Christian and champion St. Hripsime.

When Gomidas became Catholicos in 616, his first obligation became

realizing his dream by building the biggest and most beautiful church possible at that time, in memory of St. Hripsime.

When they tore down the old memorial chapel to build the new church in the same place, they brought out the tomb of St. Hripsime that had two seals. One of St. Gregory and the other of St. Sahag.

In the 5th century, St. Sahag had renovated the memorial and turned it into a chapel. At that time, he didn't remove St. Gregory's seal. He added his own.

Gomidas Catholicos also did not allow himself to open the tomb so the seals remain intact, he added his own seal and with solemn rituals placed it under the altar of the new church.

On this occasion the Catholicos's boundless love for the memory of St. Hripsime inspired him to compose the rich pictorial and broad lyrical poem-song “Antzink Nvirialk” and they sang it triumphantly during the consecration of the church in 618.

Now I will say a few words about this jewel.

(To be continued)

FOOTNOTES

1. “Sharagan Hokevor Yerkots” (Hymnary), St. James Armenian Monastery, Jerusalem, 1936, p.578.
2. Agathangelos, “Armenian History”, St. Lazarus, Venice, 1930, p.110.
3. Hymnary, p.573.
4. “Vark Surpots”, Complete Legendary of the Lives of Saints, “The life of Sts. Hripsimian Virgins”, St. Lazarus, venice, 1810, p.227.
5. Agathangelos, p.129.
6. “Vark Surpots”, p.228.
7. Agathangelos, pp.133-135.
8. Ibid., p.137.
9. “Vark Surpots”, p.229.
10. Hymnary, p.575.
11. Agathangelos, p.142.
12. Ibid., pp.143-145.
13. Ibid., p.147.
14. Ibid., p.152.
15. Ibid..
16. Ibid., pp.158-159.

ԱՐԵՎ